

Egy különös barátság a szolgálatok látókörében: Endrédy Vendel zirci főapát és Germanus Gyula orientalista¹

Endrédy Vendel és Germanus Gyula tisztelték és kedvelték egymást. Egy meggyötört, megalázott, igaztalanul börtönbe vetett, hithű katolikus főpap, és egy zsidó származású, muszlimmá lett, a Kádár-rendszerben parlamenti képviselőséget is vállaló (és azzal azt legitimáló), világotutató orientalista. Mi vonzotta ezt a két embert, hogy hajlott korukra barátságot kössenek egymással? A kölcsönös bizalom, a közös érdeklődési kör és egymás életművének elismerése? A tanári pálya iránt érzett rajongás és nosztalgia? Egy bizonyos, a kapcsolattartás felkeltette az állambiztonsági szervek (III/III.) érdeklődését is. A forrásokból kiderül, hogy egy közös tanítvány, a meglehetősen zavaros életpályát befutó dr. Zádor Jenő István (Zádor I. István) Afrika-utazó, író, apáti titkár, későbbi nyelvtanár, egyetemi oktató² volt az összekötő kapocs kettejük között. 1942 körül ő ismertette meg egymással az akkor már Zircen tevékenykedő főapátot és a budapesti egyetemi tanárt.

A Zirci Ciszterci Apátság honlapja alapján az alábbiakban foglalható össze a főapát páratlan életpályája:

„Endrédy Vendel (Hadarits Kálmán) O.Cist. zirci apát a Sopron megyei Fertőendrédén született, 1895. január 19-én, mélyen vallásos családban. 1919. december 28-án szentelték pappá. 1921. augusztus 31-én ünnepélyes fogadalmat tett. 1922-ben tanári oklevéllel a zsebében, apátja kinevezi a rend budai gimnáziumába matematika-fizika tanárnak. Igazi pap-tanár egyéniség volt, akiből áradt a megértő, segítő emberszeretet. 1938-ban a gimnázium igazgatójává nevezik ki. 1939. március 18-án nagy többséggel a Zirci Apátság apátjává választják. 1950-ben a szerzetesek elhurcolásakor 500 szerzetesnővért fogadott be a zirci apátságba, akik között jelentős számban voltak súlyos fekvőbetegek. Úgy gondoskodott róluk, mint saját rendtársairól. 1950. október 29-én letartóztatták és 8 hónapi embertelen kínvallatás után, a Grósz-perben 14 évi szabadságvesztésre ítélték. Hat évig magánzárkában, teljes elhagyatottságban, megfagyott kézzel, lábbal, kihullott fogakkal, megalázottan név nélkül – 475-D-975-ként –, de töretlen hittel és lélekkel élt.

»Minden lelki és idegerőmmel azon dolgoztam, hogy lefoglaljam magamat pozitív irányban. Minden ami jó és szép volt az életemben, azt többszörösen átéltem. Így duplázódott meg bennem Isten kegyelme, amely állandóan erősített a rabéletben.«

1956. november 1-én rövid időre kiszabadult. 1957. március 1-én visszaviszik a börtönbe, ahonnan súlyos betegsége miatt 1957. augusztus 23-án ideiglenesen szabadlábra helyezik, majd 1957. december 17-én Pannonthalmára az idős szerzetesek szociális otthonába internálják. 1981. decem-

---

¹ Készült a Nemzeti Kulturális Alap Szépirodalom és Ismeretterjesztés Kollégiuma illetve miniszteri kerete életrajzi monográfia elkészítésére „Ex oriente lux. Germanus Gyula keletkutató élete és munkássága”, illetve „Germanus Gyula orientalista életművének kutatásához” című pályázatokra 2012-ben és 2014-ben megítélt alkotói támogatás segítségével.

² Főműve: ZÁDOR I. ISTVÁN: Álmodó oázisok. Bp., 1942.

ber 29-én hosszú, küzdelmes keresztút után hazatért Isten Országába. A zirci apátság templomában nyugszik, Szent Bernt oltára alatt.”³

Endrédy Vendelt a kommunista állambiztonsági szervek 1956 után is a legszorosabb megfigyelés alatt tartották.⁴ Vaskos munkadossziék⁵ tanúsítják, hogy szinte napról napra pontosan nyomon követték tevékenységét, számon tartották kivel, mikor és hol találkozik.

Germanus Gyula (1884–1979) zsidó származású orientalista, író, nyelvész, irodalomtörténész, egyetemi tanár életrajzát egy általunk publikált önéletrajz vetíti elénk, melyből részleteket közlünk.⁶

„Született Budapesten 1884-ben. Egyetemi tanulmányait a budapesti, konstantinápolyi, bécsi és lipcsei egyetemeken végezte és 1907-ben a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészeti Karán summa cum laude doctor philopophiae-vá avatták a török nyelv és irodalom (Vámbéry Ármin), az arab nyelv és irodalom (Goldziher Ignác) és ókori világtörténelem (Kuzsinszky Bálint) tárgyaiból. 1908-ban pályadíjat nyert, majd Londonba utazott és 1911-ig a British Museum Keleti osztályában folytatott tudományos kutatómunkát. 1912-ben az akkori M. Kir. Keleti Kereskedelmi Akadémiára a török és arab nyelv és iszlámtörténelem tanárává nevezték ki, mely állást 1921-ig töltötte be, mialatt többször tett tanulmányutat a Balkánon és Törökországban. Ugyanez idő alatt a budapesti református teológiai akadémián, mint magántanár az arab nyelv és összehasonlító vallástudomány előadója volt. 1918 decemberében feleségül vette Hajnóczy Rózsát, aki 1944-ben elhunyt. 1921-ben kinevezték az akkor létesített Közgazdaságtudományi Kar dr. Teleki Pál elnöklete alatt álló Keleti Intézete rendes tanárává. 1926-ban John Galsworthy ajánlatára az akkor létesült Magyar Pen Club főtítkárává választották.

1929-ben a Rabindranath Tagore elnöklete alatt álló santiniketáni (Bengál) egyetem meghívta, hogy az iszlámológiai tanszéket megszervezze és betöltse. Ezt a tanszéket a hyderabadi Nizám ul-Mulk fejedelem alapította és ezért dr. Germanus Gyula a Nizám ul-Mulk professzor cím viselésére jogosult. Az első világháború alatt (1915-18-ig) a török Vörös Félhold megbízottjaként részt vett a Dardanellák védelmében, fogadta VI. Mehmed Resád szultán és a Medsidije rendjellel tüntette ki. Indiában folytatott tudományos munkáinak eredményeként a kalkuttai és a daccai egyetemek vizsgabizottságai tagjává nevezték ki. Ezt a tisztet 1936-ig töltötte be.

1935-ben az egyiptomi ezeréves Azhar mecsetiskola tanítványaként előkészítette magát a mekkai zarándoklatra, amelyről 1936-ban magyarul megjelent kétkötetes „Allah Akbar” című könyve. 1939-ben ismét Egyiptomba utazott, majd átment Arábiába, hogy Mekkában és Medinában kutatások elvégzése után karavánnal áthatoljon a Ghureirai sivatagon Riádhba, amely utat előtte európai kutató még nem tette meg. Dr. Teleki Pál halála

³ Harminc éve halt meg Endrédy Vendel zirci apát. In: A Zirci Ciszterci Apátság honlapja: <http://www.ocist.hu/> – 2015. június.

⁴ A főapát életéről könyv is megjelent: BADÁL EDE ÁLMOS O.CIST: Endrédy Vendel a ciszterci pedagógus és mártírsorsú zirci apát. Bp., 2012.

⁵ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (továbbiakban: ÁBTL.) 3.1.2. M-34203/3. (= „Ráckevei” MNK BM III. Munka dosszié.)

⁶ Magyar Földrajzi Múzeum (Érd), Germanus Gyula hagyaték (továbbiakban: MFM. Germanus-hagyaték), 4. dob.

után 1941-ben a Kar őt bízta meg a Keleti Intézet igazgatásával és 1945-ben a Közgazdaságtudományi Kar nyilvános rendes tanárává lépett elő. Ezt a munkakört 1948-ig töltötte be, amikor az Eötvös Lóránd egyetem (sic!) Bölcsészeti Karán az arab nyelv és mohamedán művelődéstörténelem tanszékvezető nyilvános rendes tanárává nevezték ki. 1948-ban feleségül vette Kajári Katót, aki az óta is munkatársa. 1955-ben a kairói és az alexandriai tudományegyetem meghívta, hogy az arab irodalomról tartson előadásokat, majd a damaszkuszi egyetem is meghívta. Eme előadások eredményeként 1956-ban a kairói arab nyelvű Tudományos Akadémia levelező tagjává választotta. 1957-ben az Arab Írók Szövetsége tiszteletbeli tagjává választotta és ünneplésére egyhetes úgynevezett »Germanus-hetet«, előadás-sorozatot tartott, amelyen ő is felszólalt. 1958-ban az indiai kormány meghívta, hogy a mohamedán művelődés köréből nyolc egyetemén (Bombay, Agra, Aligarh, Lucknow, Calcutta, Santiniketán, Hyderabad, Delhi) angol nyelvű előadás-sorozatot tartson. A Magyar Tudományos Akadémia a tudományok doktora címmel tüntette ki és az Orientalisztikai Bizottság tagjává választotta. 1958-tól 1966-ig, mint országgyűlési képviselő élénken részt vett a Parlament munkájában. 1961-ben a marokkói kormány meghívására Rabatban és Fezben nagyszámú egyetemi hallgatóság előtt arab nyelvű előadásokat tartott az arab irodalomról. Tudományos munkái elismeréséül 1967-ben a baghdadi Tudományos Akadémia is levelező tagjává választotta és az iraki kormány meghívta, hogy feleségével együtt Bagdad alapításának évezredes ünnepélyén részt vegyen. Ebben a minőségben az Eötvös Lóránd Tudományegyetemet képviselte és átadta az egyetem arab nyelvű üdvözlő dísziratát. Évente a téli hónapokat Kairóban és Damaszkuszban töltötte, tudományos kutatások és előadások céljából. 1964-ben az újonnan létesített kairói egyetemen arab nyelvű előadássorozatot tartott az arab irodalom köréből. 1965 tavaszán a szaudi arab kormány meghívására felesége kíséretében ismét Arábiába utazott és Mekkában elvégezte a Kába körüli szertartásokat, azután arab nyelven tudományos előadásokat tartott. 1966 decemberében a damaszkuszi tudományos akadémia is levelező tagjává választotta.

Mindeme évek alatt szorosán vett tudományos munkái mellett számos előadást tartott a budapesti Rádióban, magyar, német, angol, török és arab nyelven, a bécsi Rundfunk-ban német nyelven, a kairói és damaszkuszi televízióban arab nyelven. Keleti útjainak történetét: »Kelet Varázsa« (Magvető Kiadó) c. munkájában, unikumértékű fényképekkel örökítette meg. 1973-ban a londoni Institute for Cultural Research és a delhi Indian Institute of Islamic Studies rendes tagjává választotta. Tudományos munkái magyar, német, francia, olasz, angol, török, arab és hindosztáni nyelven jelentek meg. 1979-ben jelent meg »Az arab irodalom« (Gondolat Kiadó) harmadik bővített kiadása.”

A két idősödő tanárember hamar szót értett egymással. Zádor volt a közvetítő kettejük között. A róla szóló ügynökjelentés szerint:

„A harmincas évek második felében, amíg a politikai helyzet nem akadályozta meg, vakációit előbb Angliában, majd pedig Észak-Afrikában töltötte. Ez idő tájt ismerkedett meg Germán Gyula (sic!)⁷ orientalista profesz-

⁷ Jellemző az állambiztonsági szervek felületességére és figyelmetlenségére, hogy a világhírű bestseller író tudós nevét többször, több helyen elírták.

szorral. Afrikai tapasztalatai és German-nal való barátsága érdeklődését egyre jobban Kelet világa (arab) felé fordította. Közben a világháború akadályozta további külföldi útjait. Endrédy Vendel zirci apát 1941-ben kinevezte apáti titkárrá. 1941-45-ig apáti titkár volt Zircen. Ez alatt az idő alatt is nyelveket tanult és Germanus vezetésével tovább folytatta orientalista tanulmányait. 1942-43-ban megjelent a Stádium kiadó vállalatnál Zádor István: Álmodó oázisok c. könyve. A műben Zádor afrikai élményeiről számol be. A könyvnek számos része ellenkezett a keresztény, katolikus világszemlélettel. [...] Zádor révén Endrédy is megismerkedett Germán professzorral. Közöttük olyannyira barátság fejlődött ki, hogy Germanus több alkalommal vendégeskedett Zircen. 1944 körül lehetett hallani, hogy Zádor már a keleti mágiával foglalkozik. 1946. augusztus végén bejelentette, hogy kilép a Ciszter rendből. Nyelvórák adásából él. A Bölcsész Kar néprajz tanszékén rendszeres előadásokat tartott.”⁸

„Ráckevei” egy másik jelentése szintén megerősíti az apát és a professzor közti jó kapcsolat tényét: „Endrédy Vendel zirci apát [...] látogatást tervez: Germánusz professzorhoz és Keresztury Dezsőékhez.”⁹

A Germanus-hagyatékban talált iratok szerint is rekonstruálható a baráti kapcsolat tartás. Egy 1976. január 16-án keltezett nyilvántartás¹⁰ szerint „Kelet Varázsa” adományoztatott – többek közt – az alábbi személyeknek: Fekete János, a Nemzeti Bank elnökhelyettese, Kiss Károly, Czinege Lajos, Garai Róbert, Nagy János, Endrédy Vendel, Blaskovic József, Dr. Kapossy Béla (USA), Juhász László (USA), Dr. Dóri Antalné, Kállai Gyula, Dr. Jakab Sándor, Puja Frigyes, Lévai Jenő, Nagy Józsefné, Sipos László igazgató, Mrs. Ammi Forbat, Nagy Miklós (Kult. Kapcs.), Németh Gyula és Zsigmond Zoltán.¹¹ Germanus 90. születésnapjára 1974 őszétől számos gratuláció érkezett bel- és külföldről egyaránt. Természetesen Endrédy Vendel is meleg hangú levelet küldött barátjának.¹²

Végezetül Endrédy Vendel így írt az agg Germanusnak Pannónhalmáról 1979. augusztus 3-án:¹³ „Megírom az én örömeimet. (A megosztott öröm dupla öröm.) Idén március 18-án volt negyven esztendeje az apáttá választásomnak. (..) A Szentatya, II. János Pál pápa március 10-én kelt levelében emlékezett meg róla, az eltelt negyven esztendőről, gratulált és »amantissime« küldte apostoli áldását.” Sajnos a kutatót iratokból nem derült ki,

⁸ ÁBTL. 3.1.2. M-34203/2/171. (= „Ráckevei” MNK BM III. Munka dosszié.) Adta: „Ráckevei” fn. ügynök. Vette: Tölgyesi László r. őrgy. Tárgy: Zádor Jenő István dr. Jelentés. Budapest, 1963. június 28.

⁹ ÁBTL. 3.1.2. M-34203/3. (= „Ráckevei” MNK BM III. Munka dosszié.) Adta: „Ráckevei” fn. ügynök. Vette: Varga r. fhdgy. Idő: 1965. május 26. Tárgy: Endrédy Vendel. Jelentés, Budapest, 1965. május 27. Megjegyzés: Germanus pontos vezetéknevét itt sem sikerült megörökíteni. A jelentés egyébként a főapát tervezett budapesti útjának programjait szinte percekre lebontva közli.

¹⁰ MFM. Germanus-hagyaték. 5. dob.

¹¹ Germanus Gyula és második felesége, Kajári Katalin kínos alaposággal dokumentálták életüket. Pontosan számon tartották a ki-és bejövő leveleket, táviratokat, meghívókat, ajándék könyveket.

¹² MFM. Germanus-hagyaték. 7. dob.

¹³ MFM. Germanus-hagyaték. 5. dob.

hogy mikor és hol találkoztak utoljára. Germanus 1979-ben, Endrédy 1981-ben hunyt el.

(közli: *Udvarvölgyi Zsolt*)